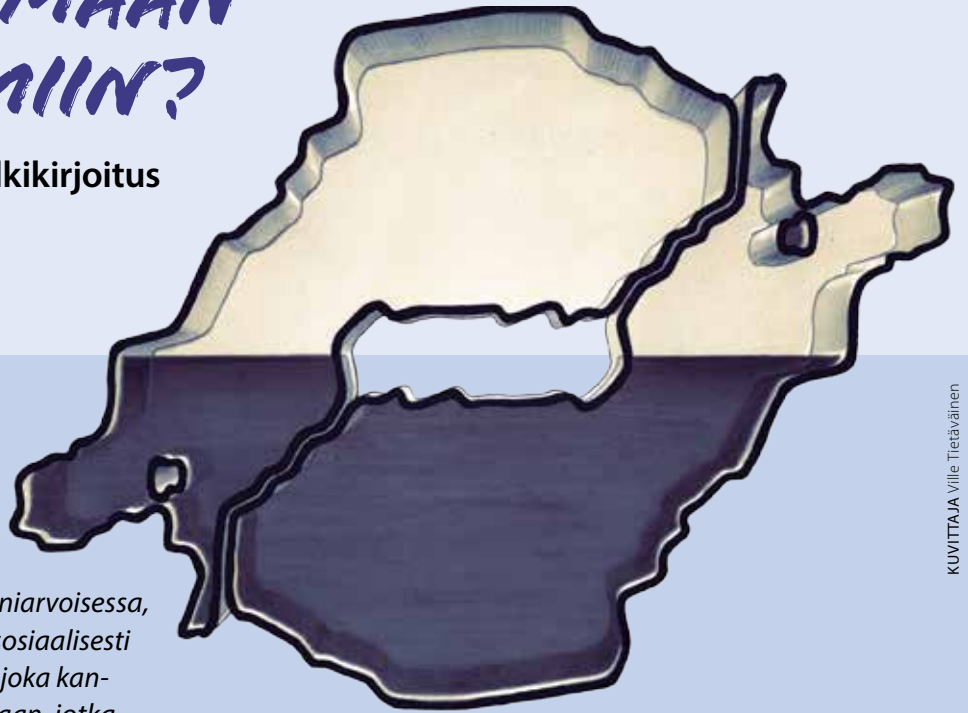

POHJATTOMASTA OPTIMISMISTA POHJATTOMAAN PESSIMISMIIN?

Suomi 2015 -ohjelman jälkikirjoitus

Ann-Mari Huhtanen

n vuosi 2015. Elämme moniarvoisessa, oikeudenmukaisessa ja sosiaalisesti eheässä yhteiskunnassa, joka kannustaa ja pitää huolta kansalaisistaan, jotka ovat sivistyneitä ja vastuuntuntoisia, voivat hyvin ja osaavat paljon.

Suomalainen yhteiskunta on toteuttanut lupauksensa ja luonut keskinäistä luottamusta kansalaispiirien ja yhteiskunnallisten osapuolten välille. Monikulutturuus on hyväksytty ja käännetty voimavaraksi, ja niin ikään ristiriita kilpailuyhteiskunnan paineiden ja inhimillisten arvojen välillä on ratkaistu.

Suomessa on hyvä työ- ja elinympäristö. Elämme yhtä aikaa vanhan ja uuden talouden vuorovaikutuksessa, ja Suomi on ollut – ja on edelleen – suunnannäyttäjänä informaatioteknologiassa. Korkeasta osaamisesta – koulutuksesta, kehitystyöstä ja tutkimuksesta – on tullut maamme pysyvä valttikortti. Yrittäjyyteen kannustetaan monin tavoin, ja olemme houkutteleva maa yrityksille ja sijoituksille.

Taloudellisesti ja poliittisesti Suomi on osa eurooppalaista perhettä ja globaalia yhteisöä. Toimimme Euroopan unionin ydinryhmässä ja edistämme omalta arvopohjaltamme Euroopan myönteistä kehitystä. Kannamme globaalia vastuuta, ja tarjoamme omaa osaamistamme kansainvälisten ongelmien ratkaisemiseksi.

Maailmantalouden kehitys on johtanut monien yhteiskunnan rakenteiden muuttumiseen, mikä on vaatinut meiltä aiempaa suurempaa sopeutumiskykyä ja muutosvalmiutta. Kaikesta huolimatta taloutemme on vakaata, kehittyvää ja rakenteiltaan monipuolista, kilpailukyky ja vauraus on taattu. Päätöksentekojärjestelmämme joustaa ja kannustaa osallistumiseen. Ympäristöä on vaalittu tinkimättömästi.

Tiivistettynä kutakuinkin tällaisen Suomen me – 162 suomalaisen yhteiskunnan keskeistä päättäjää ja vaikuttajaa – visioimme, kun Sitra vuosituhanen alussa toi meidät kurssi kurssilta yhteen. Kuvittelimme Suomen, jota kohti halusimme pyrkiä. Samalla pohdimme sitä uhkaavia tekijöitä sekä strategioita, joilla visiomme mukainen Suomi saavutettaisiin.

Nyt on vuosi 2015 ja on tilinteon aika. Nähtävissä on, että meidän Suomemme oli kaunis tarina, josta monelta osin ei valitettavasti tullut totta. Syyt ja selitykset löytyvät, kuten aina, menneisyydestä.

Kun 2000-luvun alkupuolella pohdimme Suomen tulevaisuutta, meillä elettiin nousukautta optimistisissa tunnelmissa. Lama oli taitettu, ja ajattelimme, että siitä oli opittu jotain. Vahva talouskasvu, vientiteollisuuden hyvät tulokset, Suomen jäsenyys Euroopan unionissa, Nokian voittokulku, kärkisijat Pisa-tutkimuksissa sekä myönteiset kansainväliset ajatuskulut loivat uskoa siihen, että menestys jatkuisi.

Vaikka Suomi ei kehittynyt ennustamaamme suuntaan, tunnistimme useita haasteita, jotka ovat sittemmin realisoituneet. Näin jälkikäteen voi silti sanoa, että vaikka havaitsimmekin monia oikeita muutostrendejä, emme osanneet arvioida niiden painoarvoa ja vaikutuksia.

Tunnistimme esimerkiksi suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan muutostarpeen ja osan sen jäykkyyksistä, mutta emme ymmärtäneet, että kehitysvauhti voi vielä nopeutua. Tämä olisi vaatinut suomalaiselta yhteiskunnalta ja päätöksenteolta suurempaa muutosalmiutta ja nopeampaa sopeutumiskykyä. Aliarvioimme täysin muutosvastarinnan emmekä käsittäneet, miten vaikeaa vanhoja rakenteita on purkaa, saati kuinka lyhyessä ajassa taloudellinen ja poliittinen kriisi voi eskaloitua.

Opetus on, että pitäisi muistaa vähän epäilläkin, kuinka lineaarisesti maailma kehittyy. On vaikeaa irrottautua nykytilanteesta ja nähdä päivänpolitiikan ulkopuolelle. Viimeisen 15 vuoden aikana opimme myös, että on oleellista löytää yhteinen näkemys siitä, mikä on yhteiskuntamme kannalta tärkeää. Silti voi käydä niin, etteivät ihmiset toimi tuon näkemyksen mukaisesti.

Haasteet voidaan tunnistaa ja mustat joutsenetkin lähes nähdä, mutta osataanko toimia?

"LUULIMME, ETTÄ KAIKKI MUUTTUU AINA VAIN PAREMMAKSI. SE OLI KYLLÄ NAIIVIA USKOA..."
"TOISIN SANOEN KATSESIMME MAAILMAA VAALEANPUNAZISTEN SILMÄLASIEN LÄPI."

Vaaleanpunaiset silmälasit kuvaavat kohtalaisen hyvin ainakin oletuksiamme elinkeinoelämän rakennemuutokselta. Vanhan metalli- ja metsäteollisuuden massatuotannon varaan perustuneen talouden rinnalle oli syntyvässä informaatioteknologiaan ja osaamiseen perustuva talous, ja uskoimme, että uusi teknologia tuo jotain uutta, joka kestää 15 vuotta ja ylikin. Laskimme, että innovaatioista ponnistava talous luo uusia työpaikkoja halvemman työvoiman maihin siirtyneiden tuotannonalojen tilalle ja nopeuttaa talouskasvua, lisää hyvinvointia ja kohottaa elintasoa.

Kävikin niin, ettei Suomesta ollut pitkällä tähtäimellä IT-alan edelläkävijäksi. Tosin jos joku olisi silloin sanonut, että Nokia joutuu vaikeuksiin ja Suomi menettää asemaansa tietoyhteiskuntakehityksestä, hullunahan sitä olisi pidetty.

Näin jälkiviisaana voi todeta, ettemme osanneet edistää tarpeeksi hyvin sellaista yhteiskuntaa, jossa innovaatioita ja luovuutta on helppo tuottaa. Mutta miten luovuutta ja innovaatioita sitten voitaisiin jatkossa tukea?

Ensinnäkin pitäisi tarkastella sitä, mistä innovaatiot syntyvät: monitieteellisestä ongelmalähtöisestä tutkimuksesta ja kehitystyöstä, jossa erilaisia osaamisia yhdistetään uudella tavalla. Innovaatiot eivät synny myöskään ilman vapautta, mutta nykyinen työelämä ei tue näitä tarpeeksi.

Kyse on ennen kaikkea johtamisesta. Meillä tehdään paljon pieniä asioita, joilla saadaan aikaan promillen parannus. Emme näe mahdollisuuksia, jonka jälkeen kehitystä ohjataan jäykillä rakenteilla väärään suuntaan. Tämä vaivaa koko järjestelmää.

Pitäisi myös luoda kannusteita ja toimintaedellytyksiä yritysten riskinotolle ja kokeiluhalulle, jotta ne hakisivat tuottavuuskasvua innovaatioiden avulla. Valtaosa talouskasvusta syntyy niiden avulla, ja tähänkin voidaan vaikuttaa poliittisella päätöksenteolla, toisin kuin päivänpoliittisessa keskustelussa väitetään.

Hyvä kysymys myös on, miten hyvin yliopistojen nykyiset mittarit ja rahoitusmalli tukevat innovaatioiden syntymistä. Eikö se, että akateemiset ansiot luetaan erikoistumisen mukaan ja korkeakouluissa mitataan kansainvälisiä refereenttikkeleitä, kannusta ainoastaan sukeltamaan syvälle yhden tieteenalan sisälle? Edistääkö tämä monitieteistä tutkimusta?

Vaikka halusimme tehdä Suomesta koulutuksen ja osaamisen kärkimaan, rakenteiden alla usko näihin on heikentynyt. Sama uskonhiipuminen koulutukseen on näkynyt viime vuosina poliittisessa päätöksenteossa. Vaatimukset yliopistoille ovat niin ikään ristiriitaiset: toisaalta niiltä vaaditaan mahdollisimman paljon nobelisteja, toisaalta kaupallistumista. Ne ovat kaksi eri kriteeriä, emmekä voi samalla rahanjaolla tavoitella kumpaaakin. Kumpaa halutaan?

Entä milloinkohan opimme, että yhden kehitysuran sijaan voi olla useita? Suomessa tapana on, että uudistuksia suunnitellaan 10 vuotta viimeistä pilkkua myöten, jonka jälkeen lamaannutaan, kun epäonnistutaan. Aitoon kokeiluyhteiskuntaan päästäisiin paremmin niin, että kokeillaan nopeammin pienillä pilotoinneilla ja jos ei onnistuta, muutetaan.

Toinen tapahtumakulku taas on ollut se, että uudistussuunnitelmat joutuvat paperikoriin jo ennen kokeilua, koska niihin ei löydy rahoitusta tai tekijöitä. Uudistaminenhan on vanhojen valta-asemassa olevien voimien intressien vastaista.

Yhteiskunnan rakenteiden tasolla luovuuden ja innovaatioiden tukemisen esteenä ovat asenteet ja sääteily. Lupamenettelyt estävät pilotointia ja kokeiluja, ja valitusmenettelyjä voidaan käyttää helposti väärin. Tästä esimerkkinä kiertotalouteen ja jätteiden hyötykäyttöön liittyvien uusien innovaatioiden kohtaamat ongelmat. Ja ajatelkaa vaikka digitalisaatiota; emmehän me ole vielä edes tunnistanee niitä esteitä, joita sääteily sen kehitykselle aiheuttaa.

Vaikka Suomen pitäisi juuri nyt olla niin ketterä, että pystymme ottamaan minkälaisia impusseja ja iskuja vastaan tahansa ja tarttumaan kaikkeen uuteen, digitalisaation mahdollistaman jakamistalouden ja kaupankäynnin ensimmäiseen aaltoon emme ainakaan ehtineet mukaan. Maailman arvokkaimmalla jälleennyjällä ei ole yhtään myymälää, maailman suurimmalla majoitusketjulla yhtään omaa hotellihuonetta ja suurimmalla taksiyhtiöllä yhtään omaa autoa. Keski-Euroopassa ja muualla on jo selvästi näkyvissä trendi, että monessa asiassa siirrytään omistustuotteista yhteiskäyttöisiin tuotteisiin tai sitten vuokrataan. Miksi me emme pohdi tämän mahdollisuuksia?

Eivät Suomen ongelmat tietenkään johdu vain innovaatioiden puutteesta tai Nokiasta. Yli 10 vuotta sitten puhuimme esimerkiksi paljon globaalin kilpailun kiristymisestä mutta uskoimme, että tämä johtaa siihen että tulevaisuudessa meillä kilpaillaan työvoimasta eikä työpaikoista.

Näimme ikääntymisen aiheuttaman huoltosuhteen notkahduksen riskit, mutta työvoimapulan ja työttömyyden samanaikaisuutta ei arvannut kukaan. Yhdet meistä ennustivat, että työvoiman tarjonta supistuisi kahden vuosikymmenen kuluessa, toiset maalailivat vakavaa työvoimapulaa kaikille toimialoille jo lähivuosiksi.

Ratkaisimme silloin: eläkeiän nosto, maahanmuutto, nuoret nopeammin yliopistoista työelämään.

Työelämän muutosten osalta näkemättä jäi, että muutos oli jo hyvää vauhtia käynnissä. Jotkut meistä sentään kiinnittivät huomiota työurien pirstaloitumiseen ja pätkätöyläisyyden lisääntymiseen ja siihen, että tulevaisuuden työmarkkinoilla vaaditaan monialaisuutta ja moniuraisuutta, jolloin koulutuskaan ei ole enää nuoruusiän vaan koko elämän kestävä prosessi. Hyvä kysymys tosin on, millä tavalla tätä tuetaan.

Nyt muutos on jo tapahtunut, ja työelämärankenteet ovat auttamattomasti jäljessä, sillä ne heijastavat edelleen teollisen ajan yhteiskuntaa ja massatuotantoa, jossa yritykset tarjoavat töitä ja palkansaajat vaativat palkkaa. Uudessa työn maailmassa työ on itse luotava oman osaamisen varaan verkostoitumalla muiden osaajien kanssa.

Rakennemuutoksessa jälkeen jäi myös sosiaaliturvajärjestelmä. Toistelimme tuolloin, että uusi työelämä vaatii sitä, että ihmisille sallittaisiin epäonnistumisia ja uusia yrityksiä. Sitä toistellaan vieläkin, eikä nykyjärjestelmä edelleenkään varsinaisesti rohkaise kokeilemaan tai tue ihmisten yritteliäisyyttä. Osa meistä katsoi jo yli 10 vuotta sitten, että hyvinvointiyhteiskunnan turvajärjestelmät on uudistettava. Yhdet meistä kannattivat tuolloin perustuloa, joka mahdollistaisi riskien ottamisen, uudelleenkouluttautumisen sekä osa-aikayrittäjyyden ja palkkatyön yhdistämisen.

Palkansaajan ja yrittäjän välimaaston helpottamiseksi oli olemassa useita ideoita. Ne vain ovat jääneet ko-keilematta.

Olenainen kysymys myös on, miten vastaamme tulevaisuuden haasteisiin, kun tekninen kehitys ja robotisaatio hävittävät työpaikkoja. Tiedämme tämän jo, mutta millaisiin toimiin ryhdymme?

**"ON PALJON KIVEMPAA
OLLA PORUKALLA VÄÄRÄSSÄ
KUIN ESITTÄÄ ERIÄVIÄ
MIELIPITEITÄ."**

**"HAISEVA VASTALAUSE,
Kyllä niitä esitettiin!
MUTTA KUN TOISENLAISTEN
SKENAARIOIDEN ESITTÄJIÄ
EI KUUNNELTU."**

Ei ainakaan talouden osalta. Tiesimme, että globalisaatio, joka aiemmin nähtiin ehkä enemmän mahdollisuutena kuin rajoittavana tekijänä, kiristää kilpailua, mutta – miten tämän nyt oikein pukisi – oletimme ylipäätään, että Suomen talouskehitys on vakaata ja lineaarista. Se oli suuri virhe, 1990-luvun lama vielä tuoreessa muistissa.

Vuonna 2007 Yhdysvaltojen asuntorahastoista alkannutta maailmanlaajuista finanssikriisiä emme luonnollisestikaan olisi voineet ennustaa. Rahoitusmarkkinoiden keskeinen rooli maailmantalouden kannalta sekä velkavetoisen talouden ja liberalismin riskit taisivat kuitenkin jäädä pohtimatta. Ajatus oli, että markkinat hoitaa. Sitä voisi kai kutsua sokeaksi uskoksi markkinavoimiin.

Sitten tuli äkkijarrutus, josta ei ole toivuttu vieläkään.

Olimme hieman sokeita myös Euroopan unionin ja erityisesti rahaliiton suhteen. Meille EU-jäsenyys oli suuri mahdollisuus ja turva, ja varauduimme lähes poikkeuksetta unionin ja yhteisvaluutan avulla tapahtuvaan kasvuun ja vahvistumiseen.

Märkää rähtiä kasvoille siitä tuli. Euro kun ei tuonutkaan vain vakautta vaan kriisin ja kasvavia vastuita.

Jos nyt suoraan sanotaan, emme ymmärtäneet euroon liittyviä riskejä emmekä EU:n vaikean ja kankean päätöksentekokoneiston hintaa, vaikka osa meistä tämän tehottomuuden paradoksin tunnisti ja tunnustikin. Saattoiko kukaan meistä kuvitella, että yhteisvaluutta

voisi houkutella monet maat elintason nostoon velalla, jota ei kyetty maksamaan takaisin?

Yhdet meistä kyllä muistuttivat, että jos EU epäonnistuu, vaikutukset Suomeen ovat syvät. Toiset taas huomauttivat, että unionin laajeneminen tuo uudenlaisia ongelmia ja uhkia – mutta hekin liittivät ne uusiin jäsenmaihin, joiden ennustettiin haastavan vanhat jäsenmaat halvalla työvoimallaan ja edullisella verotuksellaan.

EU:n roolia ei ymmärretty lainkaan, jotkut meistä väittävät nyt jälkikäteen. EU on kyllä vahvistanut Suomen identiteettiä läntisenä maana, mutta heidän mukaansa mahdollisista kielteisistä vaikutuksista esimerkiksi talouden osalta ei oikeastaan haluttu edes keskustella. Olisi voitu kysyä. Mutta ei kysytty. Välteltiin.

Osa meistä tosin näki yli kymmenen vuotta sitten sen, että kansalaisten epäluottamus nakersi jo unionin legitimitteettiä. Silti kukaan ei osannut ennustaa, että sen ympärille syntyisi näin voimakasta populistista liikehdintää ja että voimakkaat ideologiset muutokset haastaisivat perinteiset poliittiset asetelmat niin yhteis-eurooppalaisesti kuin Suomen sisällä.

Näyttää siltä, että kansasta on tullut viime vuosina uudella tavalla ulkoparlamentaarinen muutosvoima. Samalla arvoasetelmat ovat menneet uusille akseleille, jotka ovat liberaali-konservatiivi ja muutoskyky-muutosvastarinta. Samaan aikaan kukaan ei oikein tunnu osaavan tällä hetkellä vastata siihen, miten tätä uutta kansaa pitäisi hallita. Vastaamme että listavaali tai strateginen hallitusohjelma, mutta vastaavatko nekään siihen, miten uudet muutosvoimat ja -liikkeet muodostuvat käyttövoimaksi?

Sosiaalisella medialla on ollut tässä kaikessa suuri rooli. Sen vaikutusta demokratiaan ei voitu millään ennakoida. Yhteiskunnan poliittisista ryhmittymistä onkin entistä enemmän havaittavissa analogia siihen, kuka seuraa mitäkin mediaa. Sosiaalisella medialla on ollut myös vaikutusta suomalaisen arvopohjan jakautumisen kannalta. Nykyään mielipiteen ja identiteetin vahvistus tulee verkosta, eivätkä identiteetit muotoudu enää pelkästään kansallisvaltion vaan enenevästi myös sosiaalisen median kautta.

Tästä päästään kysymyksiin: Mihin tulevaisuudessa ollaan menossa lähdekritiikin ja yleisen yhteiskunnallisen tiedon suhteen? Mihin suuntaan perinteisen median rooli neljäntenä valtiomahtina kehittyä sosiaalisen median vuoksi? Onko sosiaalinen media tulevaisuudessa yhdistävä voima hajauttavan sijaan – vai molempia samanaikaisesti?

Poliittisen kentän muutoksia on mahdotonta sivuuttaa ilman viime vuosina lisääntyntä vastakkainasettelua. Kurseilla pohdimme hieman eriarvoistumista ja syrjäytymistä, mutta emme nähneet arvomaailman

pirstaloitumiseen johtavaa kehitystä tarpeeksi selvästi. Näin jyrkkää polarisoitumista ja siitä seuraavia poliittisia muutoksia emme ainakaan.

Mutta jakautuuko arvopohja ja heikentykö solidaarisuus entisestään vai liikummeko tulevaisuudessa toiseen suuntaan? Yleisesti ääneen lausuttu toive on, ettemme voi sulkeutua, mutta miten toiveet siitä, että voimme päätöksenteossa jotenkin eristäytyä, vaikuttavat jatkossa?

Entä kenestä meidän pitäisi tulevaisuudessa olla huolissamme?

Nykypäivänä osattomuus voi kohdistua niin koulutettuun kuin vähemmän koulutettuun väestönsaan, joten äideistään huolehtineet peräkammarin pojat Halsualta eivät ole enää ainoita, joista huolehtia. Työelämän murros on vaikuttanut syrjäytymisen lisääntymiseen keskuksissa, demografinen muutos taas tuonut yksinäisyyttä maaseudulle. Samaan aikaan varallisuus kasaantuu yhä pienemmälle joukolle, ja jos keskiluokan osuus kakusta yhä pienenee, heikkenevät myös mahdollisuudet tukea kaikkein köyhimpiä. Millä keinoin tätä kehitystä ehkäistään?

Näkyvissä toki on toinenkin osallisuuden liittyvä trendi. Samaan aikaan kun ihmiset ovat yksilöllisempiä, osa on yhä yhteisöllisempiä ja osallistuvampia. Viime vuosina on nähty, että avoin kansalaisyhteiskunta toteutuu paikallisesti, mikä vahvistaa luottamusta kyseisen paikallisyhteisön sisällä. Poliittisten ryhmien puolin ja toisin nämä osallistujat ovat myös aiempaa äänekkäämpiä.

Mihin suuntaan tästä voitaisiin olla menossa? Entä rakentuuko yhteiskuntamme – ja ihmisiä yhdistävä luottamus – tulevaisuudessa poliittisen äänekkyyden ja uudenlaisen yhteiskunnallisen osallistumisen vai populismin varaan?

**"SIITÄ TULI MIELEEN,
ETTÄ VOIKO KONSSENSUKSEEN
PYRKIMINEN JOPA TUUDITTA
MEITÄ TÄLLÄISEEN VAARALLI-
SEEN HYVÄNOLON
TUNTEESEEN?"**

**"TIPUTETAAN LAIDALTA
HYVIÄ HUOMIOITA, KOSKA
KAIKKI EIVÄT PYSTY ALLEKIR-
JOITTAMAAN NIITÄ?"**

**"...LOPPUTULOS:
KONSSENSUS-HÖTTÖÄ!"**

Kohtalainen konsensus meillä oli ainakin maahanmuuton merkityksestä Suomelle. Huomioimme tulijoiden tarpeen erityisesti työvoiman näkökulmasta. Mutta siinäpä se. Luulimme, että voimme valikoida maahanmuuttajamme ja käsitelimme maahanmuuttoa lähes yksinomaan ratkaisuna suurten ikäluokkien eläköitymisen aiheuttamaan työvoimapulaan ja huoltosuhteen notkahdukseen.

Osa meistä käsitteli lyhyesti myös sopeuttamistoimia ja vaati kansallisten lähtökohtien pohjalta tehtyä maahanmuuttostrategiaa. Viimeiset meistä korostivat, että onnistuneen maahanmuuttopolitiikan edellytyksenä on, että suomalaisten asenteet ulkomaalaisia kohtaan muuttuvat nykyistä suvaitsevaisemmiksi, sillä muuten populistiset liikkeet saattavat nostaa päätään.

2000-luvun alussa emme osanneet ennakoida, että maahanmuutosta itsessään tulisi lähitulevaisuudessa niin suuri kysymys, että väestön ikääntyminen alkaisi näyttää sen rinnalla pienen pieneltä bagatellilta vain. Emme pystyneet kuvittelemaan sitä, ettei maahanmuutossa vieläkään osattaisi keskustella rakentavasti.

Rasismi tosin mainittiin, useaan otteeseen. Korostimme jo tuolloin suvaitsevaisuus- ja kansainvälisyyskasvatusta siitä syystä, että Suomella on kohtalaisen lyhyt historia monikulttuurisena yhteiskuntana ja erilaisuuden sietokyky matala. Pitäisi korostaa edelleen. Kansainvälisyyden puute vaikuttaa heijastuvan edelleen koko yhteiskuntaan, ja se näkyy niin maahanmuuttopolitiikassa kuin suhtautumisessa suoriin kansainvälisiin investointeihin. Meiltä puuttuu selkeä tahtotila ja keinot, millä tavalla Suomesta tehtäisiin aidosti kansainvälinen, yhteistyökykyinen yhteiskunta.

Osa meistä oli jo tuolloin huolissaan sisäänpäin kääntymisestä, välittämisen vähentymisestä, keskinäisen luottamuksen heikentymisestä, itsekkyyden lisääntymisestä ja kansakuntamme itseriittoisuudesta. He summasivat, että hyvinvointivaltion alasajo voi johtaa siihen, että pyrkimys tasapainoiseen ja monikulttuuriseen yhteiskuntaan epäonnistuu ja maahanmuutto aiheuttaa vain sosiaalisia ongelmia.

Yhtä kaikki: luulimme liikoja kansakuntamme henkiseltä valmiudelta. Näimme monikulttuurisuuden ennen kaikkea tavoiteltavana asiantilana, yhtenä osaamis-yhteiskunnan menestystekijöistä. Jotkut jopa visioivat, että vuonna 2015 monikulttuurisuus on hyväksytty ja käännetty luontevasti suomalaisen yhteiskunnan voimavaraksi ja vahvuudeksi.

Se oli kaunis ajatus, kuten oli myös se, että maailma kehittyisi tasaisesti ja verkkaisesti kohti demokraattisempaa suuntaa. Uskoimme maailman avautumisen skenaarioon, emmekä tulleet täysin ajatelleeksi, että voimapolitiikka voisi palata muuttamaan koko järjestelmää ja valtasuhteita.

Muutenkin ajattelimme maailmaa ehkä liian Eurooppa-keskeisesti, emmekä osanneet tulkita tarpeeksi hyvin geopolitiikassa tapahtuvia muutoksia, kuten Kiinan nousua. Sen kasvupotentiaali kyllä huomattiin. ("No ei kyllä huomattu!") Tiedettiin, että Kiina kykenee houkuttelemaan investointeja kaikkialta maailmasta halvan ja osaavan työvoimansa ja kasvavien markkinoidensa ansiosta, ja että suomalaisetkin yritykset perustaisivat sienne tuotantolaitoksiaan. Mutta rynnistyksen nopeutta ja vaikutusta maailmantalouden uusjakoon ei.

Afrikan talouskasvu – ja Kiinan asema mantereella – meni täysin ohi. Olemme nähneet Afrikan yksisilmäisesti vain kehitysavun kohteena; tähän mennessä meitä on kiinnostanut, että tuottaako kaivo ja kuinka paljon. Onko Eurooppa menettänyt jo mahdollisuutensa mantereella?

Pahin huti oli silti Venäjä. Sen tulevaisuutta ennakoitiin jopa EU-jäsenyyden porteille asti. Moni todella uskoi, että Venäjä integroituu länteen, demokratisoituu ja kehittyy meidän kannaltamme myönteisesti. Puolustukseksi sanottakoon, että se oli koko läntisen maailman kollektiivinen virhearvio, myös hyvin monien valistuneiden venäläisten. Putin oli juuri astunut johtoon ja Venäjän ulkopolitiikka näytti toiveikkaammalta. Siksi monet meistä olivat langenneet luulemaan, että pian Venäjä ajattelee kuin Eurooppa.

Mutta olisiko Venäjän sisäiset jännitteet, piilevät suurvaltapyrkimykset ja kehitys aggressiivisesti lähialueita halajavaksi maaksi voitu nähdä? Olisimmeko voineet ennakoida Neuvostoliiton hajoamisen jälkeisen heikkoudentilan aiheuttaman katkeruuden ja revanssihengon?

Tai kuvitella, että Putinista tulee uusi tsaari, joka herättelee kansallistunteita sodan avulla?

Venäjän kehityksen heikko ymmärrys opettaa ainakin sen, että Suomen pitäisi jatkossa kyetä ymmärtämään Venäjän ajattelua syvällisemmin. Onko heikko Venäjä vaarallisempi kuin vahva?

Tulevaisuudessa Suomen suhteita Venäjään tulisi katsoa myös katsoa ei vain kahdenvälisen suhteiden vaan myös Suomi osana EU:ta -yhtälön kautta. Tämä nostaa esiin relevantin kysymyksen Natosta, johon Euroopan turvallisuusjärjestelmä pitkälti perustuu, ja jonka me aikoinaan sivuutimme. Yhtä relevantti pohdinnan aihe on arktisen alueen kehitys – määritteleekö sitä vahvemmin turvallisuus- vai talouspolitiikka?

Olisi hyvä pohtia myös Kiinaa ja Afrikkaa ja sitä, millaisiin vaihtoehtoihin suuntiin ne voivat kehittyä ja mitkä ovat Suomen uhkat ja mahdollisuudet niiden osalta. Esimerkiksi Saharan eteläpuolisen Afrikan ja islamilaisen maailman vakaus ja epävakaus ovat globaaleja tekijöitä, jotka vaikuttavat tulevaisuudessakin Suomeen. Mitä Suomi ja EU tekevät pakolaisvirran kiihtyessä? Entä voisiko Suomi vielä ehtiä mukaan hyötymään Afrikan mantereen talouskasvusta?

**"MEILLÄ ON TAPANA KIELTÄÄ
KAIKKI NEGATIIVINEN NIIN
PITKÄÄN KUN VAAN
PYSTYTÄÄN. PELKÄÄN
ETTÄ YKSI AAMU HERÄÄN JA
ILMASTONMUUTOKSELLE EI
VOIDA ENÄÄ TEHDÄ MITÄÄN.
ETTÄ VAIKKA TIEDETTIIN
SE 20 VUOTTA, JÄTETTIIN
TOIMIMATTA."**

**"IKÄVÄT ASIAT ON TAPANA
TEHDÄ VAIN PAKON EDESSÄ."**

 n vielä kaksi megatrendiä, joiden kehityskulkua juuri nyt olisi hyvä pohtia. Molemmat kehityssuunnat aika lailla havaitsimme, mutta emme ymmärtäneet niiden merkitystä.

Ensimmäinen on ilmastomuutos. Nyt jälkikäteen voi myöntää, että sen torjunnan tärkeyttä ei ymmärretty

siinä mittakaavassa kuin olisi pitänyt. Tätä osittain selittää se, että tuolloin tiedeyhteisö oli ilmiön osalta vielä hajallaan. Mutta jos olisimme nähneet tämän globaalien ympäristöriskien heikot signaalit vuosituhannen alussa, esimerkiksi energiapolitiikkaa olisi ehkä pystytty aikaisemmin muuttamaan.

Nyt kun ongelma tunnustetaan, pystymmekö vielä estämään sen vai alammeko pelkästään sopeutumaan ilmastonmuutoksen etenemisen aiheuttamiin uhkiin? Miten varaudumme luonnonvarojen vähenemiseen ja kuivuuden aiheuttamaan pakolaisvirtojen kasvuun? Voisiko Suomi kehittää innovaatioita vaikkapa ruuan-tuotantoon?

Toinen tulevaisuutta rajusti muuttava maailman mitaluokan trendi on kaupungistuminen. Vuosituhannen alussa käsitelimme sitä aivan liian vähän, mitä nyt oli puhetta Helsingin asutuspulasta ja asumisen korkeasta hinnasta.

Toki kiinnitimme jo tuolloin huomiota siihen, että jos muuttoliike kasvukeskuksiin jatkuu silloista vauhtia, monet alueet autioituvat. Totesimme, että tämä lisäisi alueellista eriarvoisuutta, kasvattaisi kuntien välisiä eroja ja kärjistäisi niiden taloudellisia ongelmia. Harvaan asutussa maassa pienet kunnat olisivat yksinkertaisesti liian tehotomia tarjoamaan riittävän korkeatasoisia palveluja, katsoimme. Jotkut meistä itseasiassa esittivät ratkaisuksi viiden suurkunnan mallia, mutta tämä torjuttiin mahdollisimman ja vastuuttomana.

Nyt tilastot kertovat, että kaupungistuminen on myös Suomen tulevaisuus. Mutta näkyykö tämä puolueiden poliittisissa ohjelmissa? Ei. Vaalikeskusteluissakin monet poliitikoista puhuivat kauniisti siitä, että Suomi pidetään asuttuna. Samaan aikaan selvää on, että tulevaisuudessa meillä tulee olemaan paljon kuntia, joissa väestön mediaani-ikä on 60 vuotta. Tämä ei voi olla vaikuttamatta palvelu- ja hyvinvointiyhteiskunnan rakenteeseen, joka perustuu kuntapohjalle.

Mutta miksi ihmeessä, kun meillä on tällainen kehitystrendi, jarrutamme sitä vielä silloin, kun pitäisi jo etsiä ratkaisuja? Miksemme keskustele siitä, millaiseen aluerakenteeseen Suomessa on realistista pyrkiä ilman, että luodaan vastakkainasettelua maaseudun ja kaupunkiseudun välille? Saattaisimmeko tulevaisuudessa siirtyä maakuntapohjalle tai Saksan-mallin mukaiseen ratkaisuun, eli siihen että on erikokoisia kuntia? Mitä jos mennäänkin takaisin siihen, että on pitäjät, joilla ei ole terveydenhuoltoa eikä ainakaan toisen asteen koulutusta? Entä jos Seinäjoen esimerkki näyttää jo, että suunta on siihen, että maakuntakeskukset kasvavat entisestään?

**"MEILTÄ PUUTTUI HISTORIAN
YMMÄRRYSTÄ: ETTÄ HYVIEN
AIKOJEN LISÄKSI ON
HUONOJA."**

M

itä kuluneesta 15 vuodesta sitten voi oppia? Ainakin sen, ettei Suomi ollutkaan niin muutokseskykyinen kuin luulimme. Kehuimme sopeutusyhteiskuntaa, mutta emme korostaneet riittävästi sen sisältämiä jäykkyyksiä. Se tuskin johtui ymmärtämättömyydestä.

Muutoksia yleensä vastustetaan, koska se merkitsi nykyisille vallan haltijoille epävarmaa tulevaisuutta ja todennäköisesti valta-asemien menetystä.

Sopeutuminen muuttuneeseen tilanteeseen olisi myös edellyttänyt enemmän ja poliittisesti ikäviä päätöksiä. Nyt on nähty, mitä tapahtuu kun päätöksenteko jumittuu kokonaan, kaikki ryhtyvät puolustamaan olemassa olevia etujaan ja asemiaan, eikä valmiutta ryhtyä asioiden hoitamiseen löydy ajoissa.

Viimeiset 15 vuotta osoittivat niin ikään sen, että meillä on vallalla hallintokulttuuri, jossa luodaan yhä uusia toistensa kanssa ristiriitaisia tai päällekkäisiä strategioita, joka synnyttää tilanteen, jossa tavoitetilaa ei pystytä enää edes näkemään. Osaamme kyllä tehdä strategioita, mutta tehokas toimeenpanokyky puuttuu. Yksi syy lienee se, etteivät vallanhaltijat yleensä osallistu strategioiden laatimiseen eivätkä siten ole niihin sitoutuneita. Julkishallinnon muutokseskykykin tuntuu välillä olevan vain visioissa.

Mutta kun tulevaisuus ei ole jotain, mikä vaan tapahtuu, vaan luomme sitä koko ajan. Tulevaisuus on tekoja.

Jos haluamme tehdä suomalaisesta yhteiskunnasta muutokseskykyisemmän tulevaisuutta varten, aivan ensiksi on katsottava johtajiin. Pitäisi tehdä selväksi, ettei johtajan pesti ole enää mikään palkkio, että kun tarpeeksi kauan roikut mukana, saat automaattisesti johtajanviran.

Johtajan pitää ensinnäkin tunnustaa muutostarve ja kyetä kommunikoimaan se muille selkeästi, jotta kaikki tajuavat, ettei paikalleen jääminen ole mahdollista, sillä siitäkään seuraa jotain. Tämän jälkeen hänen täytyy kyetä avoimeen dialogiin kaikkien ryhmien – myös niiden toisenlaisten visioiden esittäjien – kanssa vaihtoehdoista, sillä tilannearviohan ei koskaan voi olla, ettei niitä olisi. Tämän perusteella hänen tehtävänsä on sitten päättää ja kertoa, mihin suuntaan mennään ja mitä sieltä pitäisi saada ulos. Toinen tärkeä tekijä on se, että muutokset viedään läpi tarvittavalla vauhdilla, eikä vain roikoteta. Kun uudistukset on tehty, voidaan taas olla joustavia, sillä muutosjohtajuus ei tarkoita jatkuvaa muuttelua.

Vaikka muutosvastarinta on tullut näkyväksi, johtopäätöksemme ei silti ole, etteivät suomalaiset kykenisi muutoksiin. Kykenevät – jos riskit jaetaan. Nyky-Suomen suuri ongelma taitaa kuitenkin olla luottamus: poliitikoihin, kansalaisiin, nykyiseen hallintojärjestelmään, parempaan huomiseen...

Kolmas tärkeä tekijä onkin luottamus. Sitä ei synny, jos johtajalla ei ole uskottavuutta tai selvää linjaa. Koska muutos aiheuttaa usein turvattomuuden ja epävarmuuden kokemuksia, muutосkykyisen yhteiskunnan perustana on ennen kaikkea tunne siitä, että kaikista pidetään huolta. Jos tätä ei ole, luottamusta on vaikea rakentaa. Sitä ei synny myöskään, jos kansa, yhteiskunta, sen toimintakyky ja arvo redusoidaan talousnumeroiden syyntämisestä. Olisi mietittävä arvoja, joiden eteen ihmiset haluavat tehdä töitä.

Tarvitsisimme nyt edes jollain lailla jaetun tilanearvion, realistisen näkemyksen siitä, mihin maailma kehittyä ja miten meidän pitäisi siihen reagoida. Sillä eihän tulevaisuutta voi arvata, mutta sille voi luoda edellytyksiä.

Viimeisen 15 vuoden kokemuksella voimme todeta, että pystymme ehkä näkemään kehityssuuntia mutta harvemmin kehityskulkuja. Näimme internetin muutaman maailmaa, mutta emme pystyneet ennustamaan sosiaalisen median vaikutuksia politiikkaan ja ihmisten keskinäiseen olemiseen. Näimme maahanmuuton tärkeyden, mutta emme voineet kuvitella, että se tapahtuisi lyhyen ajan sisällä hallitsemattomana virtana. Näimme siirtymisen uuteen talouteen, mutta emme sitä, miten se muuttaisi työelämää. Yhtälailla nyt tunnistamme uusia kehityssuuntia, kuten biotalouden, jakamistalouden, vihreiden innovaatioiden tarpeen, robotisaation, lääketieteen kehityksen, kaupungistumisen ja poliittisen kulttuurin muutoksen. Mikä merkitys sillä on, että pesukoneemme pystyy tulevaisuudessa keskustelemaan Facebook-tilimme kanssa?

Tärkeää olisikin tunnistaa, miten aktiivisella päätöksenteolla pystytään vaikuttamaan näihin kehityskulkuihin. Samalla, yhden tarinan rakentamisen sijaan, pitäisi yrittää miettiä epäjatkuvuuksia ja murtumakohtia, varautua samaan aikaan sekä pahimpaan että parhaimpaan. Kysyä:

Entä jos näin ei käykään? Mitä ovat ne heikot signaalit, hyvät ja pahat, jotka ovat jo näkyvissä? Mihin ne voisivat johtaa, ja miten niihin varautua?

Me opimme, että tämän päivän trendi ei välttämättä päde huomenna. Siksi erehdyimme uskomaan illuusioon jatkuvasta menestyksestä. Soisi, ettei pohjaton optimismi

korvautuisi nyt – useiden epävarmuuksien vallitessa – pohjattomalla pessimismillä. Suomi ei ole Kreikka, vaan toimiva yhteiskunta, jossa kunnioitetaan yhdessä sovittuja sääntöjä. Ei siis vielä sirotella tuhkaa päälle.

Ja se, mikä vaikuttaa nyt suurelta haasteelta, voi kokonaisuuden kannalta olla pikkuseikka. Varmaa on, että seuraavan 15 vuoden päästä olemme jälleen uudessa tilanteessa.

JÄLKIKIRJOITUKSEN JÄLKIKIRJOITUS

Sitra toteutti Suomi 2015 -ohjelman vuosina 2000–2003. Ohjelma sisälsi seitsemän erillistä Suomi 2015 -kurssia joihin osallistui yhteensä 162 suomalaisen yhteiskunnan keskeistä päättäjää eri yhteiskuntaelämän alueilta. Jokainen kurssi laati oman loppuraporttinsa. Raportit löytyvät Sitra.fi-sivuilta.

Suomi 2015 -koulutusohjelma oli kokonaisvaltainen prosessi, jossa analysoitiin kattavasti Suomen menestystekijöitä ja haasteita sekä visioitiin Suomelle parempaa tulevaisuutta monella eri tasolla. Merkkivuoden kunniaksi kutsuimme kaikki osallistujat kurssitapaamiseen, jossa etsimme yhdessä vastauksia kysymyksiin: Mitä aika on näyttänyt toteen ja mitä ei? Mistä voisimme ottaa opiksi? Mitkä ovat Suomen tulevaisuuden haasteet näiden kokemusten valossa nyt? Analysoimme näiden kysymysten kautta jokaisen kurssin loppuraporttien havaintojen ja toimenpide-ehdotusten osuvuuden sekä katsoimme tulevaisuuteen yhdessä löydettyjen oivallusten ja oppien valossa.

Suurkiitokset kaikille Suomi 2015 -matkaan osallistuneille nyt ja 15 vuotta sitten. Toimittaja Ann-Mari Huhtanen on kiteyttänyt tähän jälkikirjoitukseen ansiokkaasti kurssilaisten monipolviset keskustelut ja kriittiset pohdinnat menneen ja tulevan rajapinnassa. Erityiskiitos hänelle. Matka tulevaisuuteen jatkuu yhdessä.

Helsingissä 20.10.2015

Mervi Porevuo ja Tapio Anttila